

У СВІТІ АФОРИЗМІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

В. В. Власенко

В статье рассматривается афористика Григория Сковороды и доминантные слова, раскрываются основные концепты: счастье, сердце, любовь.

Ключевые слова: афоризм, афористика, концепт, семантика

У статті йдеться про афористику Григорія Сковороди і домінантні слова, розкриваються основні концепти: щастя, серце, любов.

Ключові слова: афоризм, афористика, концепт, семантика

The article deals with aforistics of Grigorey Scovoroda and dominant words, which opens main conceptions: happiness, heart, love.

Key words: aforism, aforistiks, concept, semantics

Ім'я Григорія Сковороди стало символом мудрості на українській землі. Він зміг сказати про світ і людину в ньому таке, що не сказали інші, учив людину жити так, як не вчили інші, а найголовніше – сам жив, як учив. Ось уже третє тисячоліття дослідники й допитливі читачі розгадують спадщину нашого Перворозума: головні ідеї, образи, погляди, багатогранний філософський світ. Його творчість – як один великий заповіт чи духовне послання усіх часів нащадкам, з якого видобувають перли афоризмів.

У наш час інтерес до афористичного жанру як джерела мудрості зростає. З'являються окремі збірники афоризмів, виникла і розвивається наука про афоризми – афористика, яка вивчає теорію та історію афоризму як літературного жанру [1]. Маємо і в Україні першу збірку персоналізованої афористичної мудрості з нової серії “Класика світової афористики”[2]. Фактично це хрестоматія української мудрості за останнє тисячоліття від найдавніших часів до наших днів. Тут представлено 3500 афоризмів 100 авторів від часів Київської Русі до кінця ХХ століття. “За всієї семантичної й синтаксичної розмаїтості вони виконані саме у світоглядному полі повсюдного національного переконання у наявності Істини. Ось таки справді перед нами книга, що так нагадує той знаменитий напис на головному майдані маркесівського Макондо “Бог – є!” [2, с. 21]. Серед них знайдемо 52 афоризми Сковороди у перекладі сучасною українською літературною мовою. Для даного спостереження послужили ці та інші афоризми з творчої спадщини Сковороди [3; 4].

За одним словником афоризм – „коротке лаконічне судження, яке в стилі, зручний для запам'ятовування формі містить глибоку думку” [5, с. 3], за іншим – „короткий влучний оригінальний вислів, узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі, подеколи несподівано парадоксальній (Поспішай повільно – Октавіан Август)”. Афоризм завжди містить в собі більше значення, ніж мовлено, він ніколи не аргументує, але впливає на свідомість виразною неординарністю судження [6, с. 71].

Афоризм, в силу своєї структурної особливості, лаконічності, виступаючи своєрідним катализатором думки, приводить читача до особистого роздуму, вчить мислити і разом з тим говорити. Сила афоризмів у досконалості мовного втілення. “Афоризми дійсно життєва мудрість та сіль літератури”, – писав сам Сковорода. Економія слів, глибина семантики, яскрава образність роблять афоризми стилістичними шедеврами, які збагачують мистецтво риторики, стають дієвим засобом у боротьбі з одноманітністю і сірістю людської думки.

Так у лаконічній формі афоризму постає мудра цілісність нашого світу. У всі часи афористика осягає “вічні питання”, важливі для людини. Сковорода говорить про істину та справедливість, про працю, щастя та нещастя, про життя і смерть, про швидкоплинний час, про світ і тьму, про тлінне й вічне, про внутрішній світ людини, про тіло й душу людську. Визначальною рисою творчості Сковороди є особлива увага до Людини та живого світу.

Сковорода добре усвідомлював прагматичну значущість слова. Ключовими словами в афоризмах Сковороди виступають **щастя, любов, істина, душа, серце, слово, дружба, світ**. У різному контекстуальному оточенні вони формують новий семантичний простір з множинністю значень. У цих словах закладені безмежні потенційні можливості. Саме виділення ключових слів дає змогу вилучити закодовану в них інформацію. У діалогах та притчах Сковороди – ціла наука людського щастя.

За словником Даля **щастя** (со-частьє, доля, пай) ср. рокъ, судьба, часть и участь, доля [7, с. 371]. Слово **щастя** етимологічно походить від слова “частина” [8, с. 816], тобто по-українськи це і є доля. О. Потебня, вивчаючи поняття “доля” у слов'янських мовах, дійшов також висновку, що доля означає **частину**. Він і слово Бог виводить із того ж значення, а саме: ділити... Бог може власне значити

частина, доля, щастя, а потім – божество [цит. за 9 с. 46]. Отже, **щастя** пов'язане з вищим призначенням людини.

Людське щастя Сковорода розглядає через призму внутрішньої природи людини. Справжнє щастя незалежне від зовнішніх чинників і тому може стати надбанням кожної людини. *“Не шукай щастя за морем”* [3, с. 71]. Концепт **щастя** пов'язаний у мислителя не з концептом **бажання**, а з концептом **задоволення**. Шлях до щастя він вбачав у відмові від незмірного обсягу своїх бажань, у підміні високих прагнень гранично спрощеними потребами. *“Коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце мирне, то все є світлим, щасливим і блаженним”*. Він прагнув “миру душі” і вважав, що щастя залежить від внутрішнього душевного стану. *“Наше щастя живе у внутрішнім спокою серця нашого, а спокій – у згоді з Богом* [3, с. 99]. Якщо душа не буде мати спокою, людина не буде відчувати щастя. *“В собі самому шукай справжніх благ”*. *“Щасливий той, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів користуватися ним”* [4, с. 111].

Щастя пов'язується у Сковороди з таким важливим принципом, який визначає сенс людського буття, – жити “за природою”. Провідною думкою значної частини байок є думка про необхідність жити “за природою”, за нахилом, за покликанням, за здібностями, щоб приносити насолоду людині і користь суспільству: *“Найнижча природа буває людині причиною щастя, коли в неї є природний нахил”*. Труд творчий, праця за природним нахилом – джерело справжнього щастя. Його не треба шукати ні за морем, ні на небі, воно завжди поруч або в самій людині.

У байці “Зозуля і Дроздик” стверджується: *“Щасливий той, хто поєднав природжену свою роботу з заальною. Вона є справжнє життя”* [4, с. 68]. У Сковороди розуміння щастя має глибоке коріння. Сенс **щастя** він пов'язує з тим, яким чином живе людина. Сам Сковорода цей сенс розкриває через афоризм Сократа: *“Дехто на те живе, щоб їсти й пити, а я п'ю і їм на те, щоб жити”* [4, с. 68]. Своім розумінням **щастя** Сковорода ніби захищає людську природу від примітивного її зведення до споживання та корисливості і говорить: *“Життя не те означає, щоб лише їсти та пити, але й бути веселим та бадьорим”* [4, с. 123].

Д. Багалій наголошує на думці Сковороди про те, що *“щастя потрібно всім і досягти його неважко”*, де вбачає розвиток тези Епікура: подяка блаженній природі, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним [10, с. 430]. *“Наскільки трудне все те, що непотрібне і дурне! Наскільки легке і солодке все, що істинне і потрібне”* [4, с. 100]. Тобто те, до чого маєш схильність, робитимеш залюбки, легко, а невластиве собі діло – важко, з нехіттю.

Концепт **щастя** у Сковороди пов'язаний ще й з такими концептами, як **любов**, **дружба**, **серце**, **істина**, **життя** та ін. *“Любов ... є джерело всякого життя”* [4, с. 105].

“Що дає основу? – Любов. Що творить? – Любов. Що зберігає? – Любов, любов. Що дає насолоду? – Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега” [4, с. 106]. *“Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові?”*. *“Чисте серце перебуває в любові, а любов залишається в ньому ж”* [4, с. 106].

У афоризмах знайшла відображення і так звана філософія **серця**. Концепт **серце** теж належить до універсальних загальнолюдських категорій. *“Серце – символ Центру, Бога, життя, розуму, ласки, любові, співчуття; у християнстві – символ радості й смутку, розуміння, сміливості, релігійної відданості чистоті”*. Для українців **серце** – це перш за все Любов, лагідність, співчуття, радість, щастя. Про це свідчать численні народні звороти: *притулити до серця, в глибині серця, від чистого серця, виймати серце, віддавати (комусь) серце* – любити, допомагати, бути вірним [9, с. 111-112]. У Сковороди **серце** – внутрішній світ людини і осередок душевного життя, рушійна сила, яка єднає віру і розум. **Серце** протиставляється розуму, **голові** як органу точного логічного знання. Добра, тобто справжня людина, завжди виносить добре із доброго скарбу серця [4, с. 118]. *“Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця”* [4, с. 108]. Фактично для Сковороди **серце** – це і є сама людина. *“Кожен є той, чиє серце в нім: вовче серце – справжній вовк, хоч обличчя людське; серце боброве – бобер, хоч вигляд вовчий; серце вепрове – вепр, хоч подоба бобра”*.

Сковорода розрізняє *“совершенне серце”* – *нове серце*, яке притаманне людині, що вже очистилась від гніту тлінності, і серце старе. *“Коли хто не має нового серця, тому весь світ є старе лахміття, коли чия душа тужить, тому весь світ плаче. Коли чиє серце мучиться і страждає, тому весь рік без свята... Кому чий розум мертвий, тому весь вік без життя”* [4, с. 114].

Афоризми Сковороди, сповнені яскравими переконливими образами, живим емоційним сприйняттям дійсності, не втрачають своєї актуальності й нині. Його афоризми мають виразний дидактичний характер. Сковорода був учителем у широкому розумінні цього слова. Він шов туди, де його чекали, де потребували його мудрого слова, де він був бажаний, – і навчав. Сковороду беруть у свої духовні спільники і наші сучасники. Папа Римський у своїй промові в київському Маріїнському палаці 23 червня 2001 року пригадав слова нашого співвітчизника: *“Усе минає, тільки любов після всього зостається. Усе минає, але не Бог і не любов”*. Тільки людина, глибоко просякнута

християнським духом, могла мати таке натхнення. У його словах знаходимо відгомін першого Послання святого апостола Івана: “Бог є любов: і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, а Бог перебуває в ньому”, – сказав Іоанн Павло II [цит. за 11, с. 168-169].

“Любов виникає з любові, – писав Григорій Сковорода, – коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю”. Семантичний простір афоризмів Г. Сковороди невичерпний, треба тільки зануритись у його глибину й пізнавати *“знання незнане”*. Він знав мистецтво життя і таємницю щастя і стверджував: *“коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий!”*

Література:

1. Федоренко Н.Т., Сокольская Л.И. Афористика. – М.: Наука, 1990. – 419 с.
2. Українська афористика. – К.: Просвіта, 2001. – 320 с.
3. Сковорода Г.С. Вибрані твори в українських перекладах. – Харків: Веста, 2003. – 144 с.
4. Сковорода Г.С. Байки харківські. Афоризми. – Харків: Прапор, 1972. – 132 с.
5. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. – К.: Рад. шк., 1971. – С.3.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Рус. яз., 1982. – Т. 4. – 684 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М.: Прогресс, 1987. – 831 с.
9. Словник символів /За заг. ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко. – К.: Ред. колегія часопису “Народознавство”, 1997. – 156 с.
10. Багалій Д. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. – К.: Обрії, 1992. – 542 с.
11. Стадниченко В.Я. Іду за Сковородою: Сповідь у любові до вчителя [Документальна повість-подорож]. – К.: Криниця, 2002. – 176 с.

Поступила 06.09.2004 г.